

УДК 37.016:811]:159.955

DOI: 10.31499/2307-4914.1(21).2020.210212

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Бойко Яків, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-5672-396X

E-mail: yakivboyko@meta.ua

У статті на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних праць характеризується сутність та особливості критичного мислення учнів. Стверджується, що критичне мислення проявляється в здатності людини (природна або набута) до самостійної оцінки явищ оточуючої дійсності, наукових знань, думок і тверджень інших людей, умінням бачити їх позитивні та негативні сторони; а також прагнення до кращого, більш оптимального розв'язання проблем, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій. Розкривається методика застосування технології формування критичного мислення під час вивчення англійської мови.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, технологія, критичне мислення, англійська мова, підлітки, формування, методика вивчення іноземної мови, інтерактивність.

THE FOSTERING OF TEEN CRITICAL THINKING IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Boiko Yakiv, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English and its Teaching Methods, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-5672-396X

E-mail: yakivboyko@meta.ua

The article deals with the nature and peculiarities of students' critical thinking on the basis of the analysis of domestic and foreign researches. It is argued that critical thinking is manifested in the ability of a person (natural or acquired) to independently evaluate the phenomena of surrounding reality, scientific knowledge, thoughts and statements of other people, the ability to see their positive and negative sides; as well as striving for a better, more optimal solution to the problems, to viewing the existing dogmas, stereotypes, and traditions.

The main features of critical thinking are:

- *the ability of a person to independently analyze information, determine its essence, compare with other information and make their own conclusions;*
- *ability to see mistakes or artificial distortions in the arguments of partners and other sources of information, review their positions if they are not critical;*
- *ability to recognize propaganda, that is, a deliberate effort on the part of the certain social groups or leaders to influence the minds and positions of the masses;*
- *ability to evaluate social phenomena, political actions, actions of social and political leaders and individuals from the point of view of a human morality;*
- *presence of a reasonable amount of doubt skepticism, the desire to find better solutions, actions, conclusions in specific situations;*
- *principles, courage in defending their positions, views, faith;*
- *openness to the perception of other views, positions, respect for their diversity.*

Thus, on the basis of the analysis of modern English textbooks, it was found out that the necessary material for the fostering of critical thinking while reading foreign language texts is not enough. This necessitates the refinement of a number of techniques and methods for fostering critical thinking based on the material of these textbooks.

The technique of fostering critical thinking in the study of English is revealed, which includes the following stages: "challenge – comprehension of content – reflection", which reproduce three stages of a single process of the teacher's and his students movement from the set goals to the results of mastering a new material.

Keywords: *comprehensive school, technology, critical thinking, English language, teenagers, fostering, foreign language teaching, interactivity.*

Притаманна нашому часу динаміка технологічного та соціального прогресу вимагає від випускників закладів загальної середньої освіти умінь швидко адаптуватися до сучасних вимог суспільства, змінюватися і вдосконалюватися на основі самостійного здобуття знань, знаходити шляхи розв'язання професійних і соціальних завдань у будь-яких нестандартних ситуаціях. Критичне мислення можна вважати мисленням, яке забезпечує самовдосконалення, здатність аналізувати інформацію і приймати незалежні, виважені рішення для вирішення тієї чи іншої проблеми, висувати та захищати власну точку зору.

Особливо актуальною є ця проблема в Україні відповідно до умов необхідності реформування системи освіти згідно з новими суспільними вимогами, що закладено у низці державних документів: Законі України «Про освіту», Концепції Нової української школи та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Ідея розвитку критичного мислення зародилася ще в ХХ столітті в США, де активно впроваджувалися рефлексивні технології в освітній процес. Першоджерелом поняття є праці відомих американських науковців У. Джемса та Дж. Дьюї. З метою розроблення методик навчання та популяризації технології критичного мислення в 1987 р. у США М. Ліпман заснував Інститут критичного мислення при Монтеклерському державному коледжі. Завдяки просвітницькій діяльності цього інституту ідея критичного мислення поширилась в Америці та інших країнах світу.

На сьогодні дослідженням критичного мислення учнів займаються зарубіжні (Д. Клустер, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Стіл, Ч. Темпл, Д. Халперн) та вітчизняні науковці (Т. Воропай, Н. Вукіна, Н. Дементієвська, В. Макаренко, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло та ін.), розглядаючи його в контексті оновлення змісту освіти, впровадження новітніх педагогічних технологій у вітчизняних закладах освіти.

Мета статті – розкрити особливості застосування технології формування критичного мислення підлітків у процесі вивчення англійської мови.

В умовах національного відродження України і створення національної демократичної держави важливе значення має виховання самостійних і творчо мислячих людей, які б мали можливість критично осмислювати факти та події навколишньої дійсності, мали можливість вносити нові ідеї в усі сфери життя суспільства, були вільними від конформізму та догматизму. Критичне мислення, яке є не тільки наслідком демократичного способу життя, але і чинником його створення, постає одним із засобів реалізації поставленої мети, а саме: виховання активної та суспільно свідомої у своїх вчинках та діях української молоді.

Поняття «критичне мислення» використовується в методичній літературі близько 50 років [11]. Багато дослідників підходять до визначення цього терміну з

різних точок зору. Засновник педагогічної новації «критичне мислення» професор Колумбійського університету та Монтеклерського державного коледжу (США) М. Ліпман визначає критичне мислення як процес самостійного і відповідального ухвалення рішень на підставі критеріїв і контексту, що супроводжується самокорекцією. Таке мислення необхідне, щоб підготувати учнів до самостійної, плідної праці та життя в демократичному суспільстві, інакше учень не зможе стати дієвим суб'єктом. Породжується критичне мислення проблемною ситуацією. Критичне мислення складається з навичок та диспозицій: диспозиції не є навичками, але створюють готовність до їх застосування. На думку дослідника, процес критичного розмірковування проходить 4 етапи: критика практики інших, самокритика, корекція практики інших, самокорекція [14].

На думку американських учених (Дж. Браус і Д. Вуд), критичне мислення – це пошук здорового глузду (як оцінити об'єктивно і вчинити логічно з урахуванням як своєї точки зору, так й інших думок), уміння відмовитися від власних переконань. Критичні мислителі здатні висунути нові ідеї, бачити нові можливості, що дуже важливо під час розв'язання проблеми [4, с. 69].

Професор Д. Клустер (Хоуп-коледж, США) розробив власний підхід до поняття «критичне мислення». На його думку, критичне мислення відбувається, коли нові, уже зрозумілі ідеї перевіряються, оцінюються, розвиваються та застосовуються. Він виділяє п'ять ознак критичного мислення:

- 1) критичне мислення – це мислення самостійне – це перша і найважливіша характеристика;
- 2) інформація є відправним, але в жодному разі не кінцевим пунктом критичного мислення;
- 3) критичне мислення починається з формулювання запитань, з'ясування проблем, які слід розв'язати;
- 4) критичне мислення прагне до переконливої аргументації;
- 5) критичне мислення є мисленням соціальним (будь-яка думка перевіряється і відточується, коли нею діляться з іншими) [4, с. 36].

Для того, щоб учень міг скористатися своїм критичним мисленням, йому важливо розвинути в собі якості, серед яких дослідник із США Д. Халпері виділяє:

- 1) *Здатність до планування.* Думки часто виникають хаотично. Важливо упорядкувати їх, чітко висловити свою думку. Впорядкованість думки – ознака впевненості.
- 2) *Гнучкість.* Якщо учень не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи не зможе стати генератором власних ідей та думок. Гнучкість дозволяє не робити висновків, допоки учень не володіє різнобічною інформацією.
- 3) *Наполегливість.* Часто, зіштовхуючись із складним завданням, ми відкладаємо його розв'язок. Виховуючи наполегливість під час різноманітних розумових операцій, учень обов'язково досягає гарних результатів у навчанні.
- 4) *Готовність виправляти власні помилки.* Критично мисляча людина не буде виправдовувати свої неправильні рішення, а зробить необхідні висновки, скористається помилкою, аби продовжити навчання.
- 5) *Усвідомлення.* Це дуже важлива якість, яка передбачає вміння спостерігати за собою у процесі мисленнєвої діяльності, відстежувати хід роздумів.

б) *Пошук компромісних рішень*. Важливо, щоб рішення, які прийняті, сприймалися іншими людьми, інакше вони так і залишаться на рівні висловлювання [12, с. 56].

За визначенням вітчизняної дослідниці О. Белкіної, критичне мислення – здатність людини (природна або набута) до самостійної оцінки явищ оточуючої дійсності, наукових знань, думок і тверджень інших людей, уміння бачити їх позитивні та негативні сторони; а також прагнення до кращого, більш оптимального розв’язання проблем, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій. Критичне мислення – протидія конформізму та духовному рабству [1, с. 37]. Дослідниця вважає, що головними ознаками критичного мислення є:

- здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначити її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки;
- уміння бачити помилки або штучні спотворення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації; переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики;
- уміння розпізнавати пропаганду, тобто цілеспрямоване намагання певних соціальних груп або лідерів вплинути на свідомість та позиції мас;
- уміння оцінювати суспільні явища, політичні дії, вчинки суспільних та політичних лідерів, окремих осіб з позиції загальнолюдської моралі;
- наявність розумної долі сумнівів скепсису, прагнення до пошуку більш оптимальних рішень, дій, висновків у конкретних ситуаціях; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій, поглядів, віри;
- відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, поваги до їх різноманітності [1, с. 337].

Як на думку Л. Курнос, особливостями освітнього процесу, побудованого на засадах формування критичного мислення, є: використання завдань, розв’язання яких потребує мислення вищого рівня; навчання організоване як дослідження учнями певної теми, що виконується шляхом інтерактивної взаємодії між ними; результатом навчальної діяльності є не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення; критичне мислення потребує від учнів достатніх навичок оперування доказами та формулювання умовисновків; здатність до співпраці є найважливішою умовою критичного мислення, оскільки підтримує діалог, реалізує спільну мету і взаємне вивчення цінностей [5].

Інший дослідник цієї проблеми С. Терно, розуміє критичне мислення як нову оцінку позитивних та негативних рис дійсності, здатність використовувати певні прийоми опрацювання інформації, що дають можливість отримувати бажаний результат. До основних рис критичного мислення він відносить такі: уміння робити логічні умовиводи; здатність приймати обґрунтовані рішення; уміння давати оцінку позитивним та негативним рисам як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; спрямованість на результат [9].

Як стверджує С. Терно, критичне мислення – це здатність особистості давати оцінку позитивних та негативних рис дійсності, використовувати певні прийоми опрацювання інформації, що дають можливість отримувати бажаний результат. До основних рис критичного мислення він відносить такі: уміння робити логічні умовиводи; здатність приймати обґрунтовані рішення; уміння давати оцінку позитивним

та негативним рисам як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; спрямованість на результат.

Отже, різні науковці характеризують даний феномен з різних позицій. Ефективність формування критичного мислення учнів залежить від умінь вчителя зорієнтувати школярів на вирішення проблемної ситуації, а також готовності дітей до активної та розумової співпраці.

З метою встановлення, як вчителі іноземної мови використовують у своїй практичній діяльності сучасні технології формування в учнів критичного мислення нами в закладах загальної середньої освіти м. Умань було проведено анкетування серед учителів. Анкета включала в себе такі запитання:

1. Які сучасні технології навчання Ви знаєте?
2. Які інноваційні технології Ви використовуєте на уроках іноземної мови?
3. Що Ви знаєте про технологію формування критичного мислення?
4. Чи використовуєте Ви у практичній роботі дану технологію?

За результатами анкетування встановлено, що вчителі називають такі сучасні технології навчання: проблемного навчання (56,3 %), проектну 43,5 %, ігрову (64,2 %). Як бачимо жоден із вчителів не назвав технологію формування критичного мислення.

На друге питання анкети 64,2 % вчителів зазначили, що використовують ігрову технологію на уроках іноземної мови і 12,9 % – проектну.

Сутність технології формування критичного мислення змогли розкрити тільки 15,7 % і жоден зі вчителів не використовує її у своїй практичній роботі.

Відвідані нами уроки іноземної мови теж не дали можливості побачити використання технології формування критичного мислення вчителями. Таким чином дана технологія є важливою і повинна зайняти чільне місце на уроках іноземної мови.

Розкриємо методику застосування технології формування критичного мислення на уроках англійської мови.

Значимо, що американські педагоги Дж. Стіл, К. Мередіт і Ч. Темпл розробили власну педагогічну технологію розвитку критичного мислення засобами читання та письма. Структура технології є систематизована та логічна, оскільки її етапи відповідають закономірним етапам когнітивної діяльності особистості, а саме: «виклик – осмислення змісту – рефлексія» і відтворює три стадії єдиного процесу руху вчителя і його учнів від поставлених цілей до результатів засвоєння нової теми [6].

На стадії «виклику» (evocation stage) передбачається активізувати у школярів знання або, якщо цих знань мало, допомогти сформулювати питання. Мотивом може стати обмін суперечностями та неповної інформації під час групової роботи. Важливо на цьому етапі не допускати критики. Ніхто (ні вчитель, ні учні) не заперечує і не виправляє будь-які висловлені точки зору, навіть якщо вони здаються неправильними. Таким чином, на стадії виклику школярі за допомогою питань і пропозицій самі формулюють для себе значимі конкретні цілі вивчення нового матеріалу.

Отже, науковці Дж. Стіл та К. Мередіт вважають, що у процесі реалізації стадії виклику важливо:

- 1) давати учням можливість вільно висловлювати власну точку зору щодо теми, яка вивчається, при цьому учень може помилятися і не боятися бути виправленим учителем;
- 2) фіксувати усі висловлювання: будь-яке з них буде важливим для подальшої

роботи. При цьому на даному етапі немає «правильних» чи «неправильних» висловлювань;

- 3) поєднувати індивідуальну та групову роботу: індивідуальна дозволить кожному учневі активізувати свої знання і досвід; групова – почути інші думки, висловити власну точку зору без ризику помилитися. Обмін думками може сприяти розробці нових ідей, які часто є неочікуваними і продуктивними; появі нових питань, пошук відповідей на які буде стимулювати до вивчення нового матеріалу. Крім того, часто деякі учні бояться висловити власну точку зору вчителю чи одразу у великій аудиторії, тому заняття в невеликих групах дозволяють їм відчувати себе більш комфортно [6].

Учні при цьому повинні: розвивати в собі впевненість і розуміння важливості власних думок та ідей; брати активну участь у навчальному процесі; з повагою вислуховувати думки інших; бути готовими до формулювання власних суджень і вміти утримуватись від них.

На стадії «виклику» доцільним є використання таких прийомів, як «Кошик ідей, понять, імен...», «Низка слів наперед», «Складання кластера».

Наприклад, коли учні читають текст, слухають пояснення вчителя, переглядають фільм, вони стараються знайти відповіді на свої питання. Ця стадія називається «осмислення змісту» (realization of meaning). Вчителі свідомо зменшують свою роль під час ознайомлення учнів з новим матеріалом. Більш того, пропонують додаткові джерела інформації.

Отже, на думку вчених Дж. Стіл та К. Мередіт, на фазі осмислення змісту учні: здійснюють контакт з новою інформацією; намагаються порівняти цю інформацію з раніше здобутими знаннями та досвідом; акцентують увагу на пошук відповідей на запитання, яке виникло раніше; звертають увагу на незрозумілий матеріал, намагаючись поставити нові питання; намагаються прослідкувати сам процес знайомства з новою інформацією, звернути увагу на те, що саме їх приваблює, які аспекти менш цікаві і чому; готуються до аналізу й обговорення прослуханого чи прочитаного [6].

Учитель на цьому етапі:

- 1) може бути безпосереднім джерелом нової інформації. У цьому випадку його задача полягає в чіткому і зрозумілому поясненні матеріалу;
- 2) відстежує ступінь активності роботи, уважності під час читання, якщо учні працюють з текстом;
- 3) пропонує для організації роботи з текстом різноманітні прийоми для усвідомленого читання та роздумів щодо прочитаного.

На стадії «осмислення змісту» доречним є використання прийомів «Складання кластера», «Позначки на полях», «Кероване читання з передбаченням», «Дерево передбачень», «Читання з зупинками».

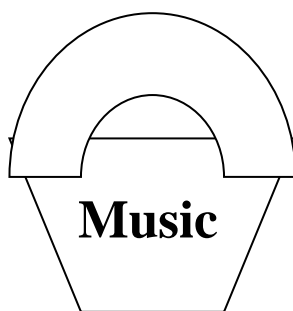
На стадії «рефлексії» (reflection) учитель та учні повертаються до поставлених на початку уроку питань і зіставляють новий матеріал з тим, який засвоїли раніше. Адже рефлексія – особливий вид мислення. Рефлексивне мислення вимагає фокусування вашої уваги. Воно означає ретельне зважування, оцінку та вибір [4, с. 35].

Для цієї стадії характерні вдумливі міркування (як усні, так і письмові),

систематизація та оцінювання нової інформації. Деякі з міркувань однокласників можуть бути прийнятні, у учень сприймає їх як власні; інші міркування можуть викликати дискусію. У процесі рефлексії учні не тільки формулюють висновки, а й ставлять нові питання, висувають пропозиції, визначають нові недоліки у своїх знаннях.

Педагог Дж. Стіл та його колеги, автори педагогічної технології критичного мислення, відзначають, що обмін ідеями між учнями дає можливість розширити їх словниковий запас [6, с. 56]. На стадії «рефлексії» вчитель може використовувати такі прийоми, як «Складання кластера», «Прес» тощо.

Так, під час вивчення теми «Music's everywhere» у 8 класі (підручник О. Карп'юк) перед роботою з текстом «Music... Music... Music...» учитель може за допомогою прийому «Кошик ідей, понять, імен...» реалізувати стадію виклику. Наприклад:

Рис. 1. Схема побудови кошика з концептуальним словом «Music»

T.: Now, children let's remember all the words you know from our topic «Music». For this, open your copybooks and write down such a basket. На рис. 1 зображено умовну схему побудови кошика:

T.: Your task is to write down in the basket all the words you remember from our topic. For this task I give you 3 minutes.

T.: Now discuss all the words with your partner. Share the words and write down the words which you don't have. For this task you have 2 minutes.

T.: Now read one by one the words which are in your basket. If there are words, which you don't have, please, write down them.

Наступний прийом, який вчитель може застосувати на стадії «виклику», називається «Низка слів наперед». Учитель дає учням короткий перелік слів, виразів з нового тексту і пропонує зробити припущення, про що буде текст.

Так, під час вивчення теми «I need a book» у 8 класі (підручник О. Карп'юк) перед читанням тексту вчитель може використати прийом для реалізації стадії виклику.

T.: Children, today we are going to read a very interesting text. But you don't know what it is about. There are some words from the text. Try to guess what we are going to read about.

Fiction, a title, to teach, writer, non-fiction, to contain, made-up stories.

T.: Yes, you are right. This text is connected with books – «Our friends and teachers».

Отже, стадія «виклику» вимагає максимальної зібраності та активізації роботи учнів на уроці. Вчитель ставить на меті систематизувати знання учнів за допомогою різноманітних прийомів та підготувати їх до наступної стадії роботи.

Для реалізації стадії «осмислення змісту», як ми вже зазначали, вчитель може застосувати прийоми «Складання кластера», «Позначки на полях», «Кероване читання з передбаченням», «Дерево передбачень».

Приєм «Кероване читання з передбаченням» використовується після того, як учні ознайомились з назвою тексту та його автором, учитель ставить дітям запитання перед читанням, які дозволяють зробити припущення, про що саме буде текст (робота в парах чи групах).

Текст ділиться на частини, і далі читати його учні будуть частинами. Зупинки треба робити на найбільш цікавих місцях, створити інтригуючу ситуацію очікування.

Після читання кожної частини вчитель ставить учням запитання. Пропонується зробити передбачення стосовно того, що буде далі. А після читання наступної частини це передбачення аналізується [3, с. 49].

Так, під час вивчення теми «Countries, people, lifestyle: the UK and Ukraine» у 8 класі (підручник А. Несвіт) учитель може використати прийом «Кероване читання з передбаченням» для реалізації стадії осмислення змісту тексту.

T.: Children, what do you like to do in your free time?

T.: Today we are going to read the text about teenagers in the UK. Probably you know what do they like to do in their free time?

T.: Now, let's read the first paragraph of the text «How do teenagers in the UK spend their free time?». Your task is to find the most popular activity and the least popular leisure activity among the UK teenagers.

I paragraph

Teenagers in the UK enjoy various indoor and outdoor activities. A recent survey discovered that they spend about 45 % of their free time playing computer games and watching television, 24 % of their free time socializing, 22–23 % on sport and hobbies, and 10 % on other activities. Other popular leisure activities are listening to the radio, pre-recorded music, chatting online, eating out.

T.: So, what is the most popular activity among the UK teenagers? How many per cent does it contain?

T.: What is the least popular leisure activity? How many per cent does it contain?

T.: Why do you think teenagers prefer to spend their free time playing computer games and watching television more than doing sport or hobbies?

Доречним після такого опрацювання тексту є використання прийому «Дерево передбачень».

Цей прийом допомагає будувати припущення щодо розвитку сюжетної лінії розповіді або монологу.

Правила роботи з даним прийомом такі: можливі припущення учнів моделюють подальший фінал цієї розповіді або монологу.

Стовбур дерева – тема, гілля – припущення, які ведуться за двома можливими напрямками – «можливо» і «ймовірно», і, нарешті, листя – обґрунтування цих припущень, аргументи на користь тієї чи іншої думки. Дерево передбачень найкраще

використовувати на стадії закріплення лексики, з метою аналізу будь-якої проблеми, обговорення тексту, прогнозування подій [3, с. 53].

Так, після обговорення тексту «How do teenagers in the UK spend their free time?» під час вивчення теми «Countries, people, lifestyle: the UK and Ukraine» у 8 класі (підручник А. Несвіт), використавши попередньо прийом «Кероване читання з передбаченням», учитель може реалізувати прийом «Дерево передбачень» на стадії осмислення змісту тексту.

T.: Now, pupils, let's compare how teenagers in the UK and Ukraine spend their free time. So, the topic of our discussion is: activities of the teenagers in free time – the UK and Ukraine.

T.: What are the most popular activities of teenagers in the UK? Try to comment your point of view.

T.: What are the most popular activities of teenagers in Ukraine? Try to prove your answer.

Таким чином, учні заповнюють дерево, роблячи припущення та аргументуючи їх. Це дозволяє дітям систематизувати знання з теми та провести чітку лінію між дозвіллям у підлітків Британії та України. Під час обговорення та наведення аргументів в учнів може виникнути схвалення або заперечення думки іншого, тому саме такий вид діяльності сприяє формуванню критичного мислення.

Прийом «Складання кластера» є доцільним для використання на стадії «рефлексії» і вимагає від учнів осмислити те, про що дізналися, відповіді на запитання. Кластер – це графічна організація матеріалу, яка демонструє смислові поля того чи іншого поняття. Слово кластер у перекладі означає гроно. Створення кластеру дозволяє учням вільно й відкрито думати з приводу будь-якої теми. Учень записує в центрі листка ключове поняття, а від нього малює стрілки в різні сторони, які поєднують це слово з іншими, від яких в свою чергу стрілки розходяться далі.

Кластер можна використовувати на різних етапах уроку. На стадії рефлексії прийом «Складання кластерів» використовують під час підведення підсумків того, що вивчили.

Кластер використовують також для організації індивідуальної і групової роботи як у класі, так і вдома [3, с. 59].

Отож, під час вивчення теми «We and the environment» у 9 класі (підручник Л. Калініна, І. Самойлюкевич) учитель після обговорення тексту про різноманітні види забруднення природи може використати прийом «Складання кластерів» для критичного осмислення та систематизації знань тексту.

T.: So, now pupils let's summarize all the information, which we have read and name the main problems of the planet.

T.: Please, write down such a scheme in your workbooks.

T.: Now, you may continue our scheme and write the reasons of water pollution, drought...

Прийом «Прес» використовується, якщо потрібно чітко аргументувати певну позицію з проблеми, що обговорюється, переконати інших. Метод «Прес» має такі етапи: позиція (I think...), обґрунтування (Because...), приклад (For example...), висновки (So...) [7].

Таким чином, На підставі аналізу сучасних підручників з англійської мови (для учнів 8–9 класів) таких авторів, як О. Карп'юк, А. Несвіт, Л. Калініної та

І. Самойлюкевич, з'ясовано, що необхідного матеріалу для формування в учнів критичного мислення під час читання іншомовних текстів недостатньо. Це зумовлює необхідність удосконалення низки прийомів та способів формування критичного мислення на основі матеріалу цих підручників. З метою підвищення рівня сформованості критичного мислення запропоновано методичні рекомендації, а саме: використовувати різні форми роботи (індивідуальну, парну, групову, фронтальну); приділяти більше уваги творчій та самостійній роботі учнів; навчати працювати з текстами різних жанрів; здійснювати особистісно орієнтований підхід у навчанні тощо.

Перспективи дослідження даної проблеми вбачаємо у розкритті методики формування критичного мислення під час уроків англійської мови на матеріалі інших авторів підручників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкіна О. Критичне мислення учнів початкових класів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 4. С. 37–42.
2. Вукіна Н., Дементієвська Н., Сушенко І. Критичне мислення. Як цьому навчати: науково-методичний посібник. Харків, 2007. 190 с.
3. Заир-Бек С., Муштавинская И. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителя. Москва: Просвещение, 2004. 173 с.
4. Клустер Д. Что такое критическое мышление. *Русский язык*. 2002. № 29. С. 3–6.
5. Курнос Л. Розвиток критичного мислення учнів на уроках англійської мови. URL: http://teacherjournal.com.ua/.../28063_Курнос.
6. Стил Дж. Л., Мередит К. С., Темпл Ч., Уолтер С. Основы критического мышления. Москва: Просвещение, 1997. 120 с.
7. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках Історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2012. № 4. С. 9–13.
8. Садкова Н. Я. Технологія розвитку критичного мислення. URL: http://nsadkova.blogspot.com/p/blog-page_73.html
9. Терно С. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
10. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ.: Плеяда, 2006. 220 с.
11. Тягло А., Воропай Т. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века. Харьков: Издательство Университета внутренних дел, 1999. 285 с.
12. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб, 2000. 512 с.
13. Tarasova O. Critical reading and writing for critical thinking. English. 2003. № 2. P. 6–7.
14. Lipman M. Thinking in education. Cambridge: Cambridge university press, 1991. 188 p.

REFERENCES

1. Bielkina, O. (2005). Krytychne myslennia uchniv pochatkovykh klasiv. *Praktychna psykhohiia ta sotsialna robota*, 4, 37–42 [in Ukrainian].
2. Vukina, N., Dementiievska, N., Sushchenko, I. Krytychne myslennia. (2007). Yak tsomu navchaty: naukovo-metodychnyi posibnyk. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Zair-Bek, S., Mushtavinskaja, I. (2004). Razvitie kriticheskogo myshlenija na uroke: posobie dlja uchitelja. Moskva: Prosvishhenie [in Russian].
4. Kluster, D. (2002). Chto takoe kriticheskoe myshlenie. *Russkij jazyk*, 29, 3–6 [in Russian].
5. Kurnos, L. Rozvytok krytychnoho myslennia uchniv na urokakh anhliiskoi movy. URL: http://teacherjournal.com.ua/.../28063_Kurnos. [in Ukrainian].
6. Stil, Dzh. L., Meredith, K. S., Templ, Ch., Uolter, S. (1997). Osnovy kriticheskogo myshlenija. Moskva: Prosveshhenie [in Russian].
7. Pometun, O. (2012). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh Istorii. *Istoriia i*

- suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia, 4, 9–13* [in Ukrainian].
8. Sadkova, N. Ya. Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia. URL: http://nsadkova.blogspot.com/p/blog-page_73.html [in Ukrainian].
  9. Terno, S. (2011). Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii). Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
  10. Krouford, A., Saul, V., Metiu, S., Makinster, D. (2006). Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv. Kyiv: Pleiada [in Ukrainian].
  11. Tjaglo, A., Voropaj, T. (1999). Kriticheskoe myshlenie: problema mirovogo obrazovaniia HHI veka. Har'kov: Izdatel'stvo Universiteta vnutrennih del [in Russian].
  12. Halpern, D. (2000). Psihologija kriticheskogo myshlenija. SPb [in Russian].
  13. Tarasova, O. (2003). Critical reading and writing for critical thinking. English, 2, 6–7 [in English].
  14. Lipman, M. (1991). Thinking in education. Cambridge : Cambridge university press. [in English].